

Операція «Вісла»

Після закінчення Другої світової війни кордон між Радянським Союзом і Польщею, згідно з договором між ними, пройшов в основному по «лінії Керзона». На польській території опинилися великі поселення українців, які жили там споконвічно. Водночас частина польського населення опинилася на радянській території. За домовленістю між Польщею і СРСР передбачався обмін населенням на добровільних засадах. Проте насправді із самого початку він супроводжувався насильством і численними жертвами.

До кінця 1946 р. з Польщі в УРСР було вивезено майже півмільйона осіб.

У 1947 р. виселення українців із південно-східної Польщі вступило в завершальну стадію. На цьому етапі воно було особливо жорстоким. Польська влада за погодженням з радянським керівництвом провели крупномасштабну воєнно-репресивну депортаційну операцію «Вісла». Її метою було переселення залишків українського населення Посяння, Лемківщини, Холмщини і Підляшшя у західні й північні райони Польщі, на так звані «повернуті землі». Це була помста тоталітарної влади українцям, які підтримували формування ОУН—УПА, що діяли тут з часів війни. Операцію «Вісла» спланували спецслужби Польщі у взаємодії з радянськими консультантами. Близько 30 тис. польських солдатів та офіцерів, спираючись на підтримку радянських сил, оточили українських партизанів і в запеклих боях знищили або захопили багатьох із них. Під загрозою розстрілу в стислий термін було переселено з обжитих місць 140 тис. українського і мішаного українсько-польського населення. Для тих, хто уникав переселення або повертався додому, було створено концентраційний табір на базі колишнього німецького концтабору Освенцім.

Унаслідок депортаційних акцій населені українцями землі на території Польщі були полонізовані. Одночасно з території України переселяли поляків (близько 1 млн осіб) і також властивими радянській владі насильницькими методами.

Доля УГКЦ. Й. Сліпий.

Один із перших ударів нова влада нанесла по греко-католицькій церкві, яка мала величезний вплив на західноукраїнське населення, виступала натхненником національно-визвольної боротьби, не визнавала політику більшовиків.

До встановлення радянської влади Українська греко-католицька церква (УГКЦ) складалася із 3040 парафій і 4440 церков, духовної академії, 5 духовних семінарій, 2 шкіл, 127 монастирів. Видавалося три тижневики і шість місячних часописів. Церкву очолював митрополит, якому підлягали 10 єпископів, 2950 священників, було 520 ієромонахів, 1090 монахинь, 540 семінаристів. Церква об'єднувала понад 5 млн віруючих.

Смерть митрополита А. Шептицького 1 листопада 1944 р. стала сигналом до початку кампанії проти церкви. Греко-католиків звинувачували в пособництві нацистам.

Наступник Шептицького Й. Сліпий намагався знайти спільну мову з новою владою. Проте вже в березні 1945 р. була підготовлена детальна інструкція щодо ліквідації УГКЦ, яка була схвалена Сталінім. Згідно з інструкцією, у квітні 1945 р. були заарештовані єпископи на чолі з митрополитом Й. Сліпим. Усім було запропоновано «добровільно» возз'єднатися з Російською православною церквою. Далі пішли арешти провідних діячів церкви і заслання їх до Сибіру.

Ліквідація УГКЦ була складовою частиною плану радянської західноукраїнських земель. Вона повинна була підірвати опору національно-визвольного руху і духовну опору західних українців.

Проте УГКЦ остаточно не припинила свого існування. Її легальні структури існували за межами УРСР, а нелегальні діяли на західноукраїнських землях і мали назву «церква в катакомбах».

• Біографічна довідка

Йосип Сліпий народився 17 лютого 1892 р. на Галичині. Після закінчення школи студіював теологію у Львові, а з осені 1912 р. — в Інсбруку, де 1918 р. здобув ступінь доктора богослов'я. Рукоположений митрополитом

Андреем Шептицьким, молодий священник продовжував свої студії. У 1922 р. Й. Сліпий став професором догматики духовної семінарії у Львові, а згодом її ректором. Під його керівництвом семінарія стала розбудована в Греко-католицьку богословську академію. Друга світова війна була поворотним пунктом у житті Й. Сліпого. Окупація Західної України більшовиками поставила УГКЦ у важкі умови. Старий і хворий митрополит А. Шептицький шукав собі заміни. 25 листопада 1939 р. Й. Сліпий був призначений наступником на митрополичому престолі.

У роки німецької окупації (1941—1944) Й. Сліпий відродив духовну семінарію, а також діяльність Богословського наукового товариства. Після повернення радянської влади Йосип Сліпий був заарештований і засуджений на вісім років примусових робіт. Згодом він був засуджений ще три рази, пробувши у в'язницях і таборах до 1963 р. За наполяганням Папи Римського і світової громадськості Й. Сліпий був звільнений і прибув до Рима. Тут він розпочав бурхливу діяльність: відновив на чужині колишню Львівську духовну академію (Український католицький університет), монастир Студитів, діяльність Українського богословського товариства та видання часопису «Богословів».

25 січня 1965 р. Й. Сліпого було обрано кардиналом і владикою (патріархом) УГКЦ. На 93-му році його життя обірвалося. Згідно із заповітом у 1992 р. його було перепоховано у Львові.

Відновлення політики радянзації в західних областях України

У період 1939—1941 рр. радянський режим ще не встиг зміцнитися на західноукраїнських землях. Тому після війни партійні й державні керівники СРСР провадили політику насадження моделі радянської влади в Західній Україні. Цей процес отримав назву «радянзація». Він включав у себе колективізацію, індустріалізацію, культурну революцію і масові репресії проти невдоволених новою владою. Зробити це намагались у найкоротші строки, незважаючи на опір місцевого населення. Крім небажання набувати статусу «радянського народу», західні українці пам'ятали перші уроки спілкування з радянською владою. Вони жажалися колективізації і переслідувань на релігійному ґрунті. Їхні побоювання

виявились не даремними. Для впровадження радянського способу життя в Західну Україну були направлені потужні політичні та військові сили.

Відразу ж за вступом Радянської Армії в Західну Україну на роботу в місцеві органи влади, господарську, політико-партійну та інші сфери із східних областей надсилаються працівники різних спеціальностей. До середини 1946 р. сюди було направлено 86 тис. спеціалістів. Місцевим кадрам на той час не довіряли. На другорядні посади було направлено 53 тис. місцевих активістів — здебільшого на рівні району або села. Так, із 15,1 тис. номенклатурних посад в обкомах партії в Західній Україні наприкінці 1946 р. місцеві працівники займали лише 1,8 тис. осіб (12,1 %). Першими заходами нової влади стало утворення спочатку тимчасових, а потім постійних місцевих органів влади у формі рад. Здійснювалась націоналізація промисловості, реквізиція цінностей у банках, одержавлювався житловий фонд, сфера торгівлі, установи культури, школи, інші навчальні заклади, залізничний транспорт та вся сфера його обслуговування, ліси, надра тощо оголошувались державною власністю. Великі маєтки конфісковували, а їх землі передавали безземельним і малоземельним селянам. Власників великих промислових підприємств, господарів хуторів, населення прикордонної смуги (загалом 900 тис. осіб) було виселено і депортовано до віддалених районів СРСР.

За вказівками з Москви і Києва керівництво на місцях запроваджувало ті ж порядки, що панували в інших куточках держави.

Боротьба з ОУН—УПА. Р. Шухевич

Чинячи опір тоталітарному режиму, місцеве населення вдавалося до різних методів боротьби: від саботажу до збройного опору. Організатором цього була УПА, яка в 1943 р. об'єдналась з підпіллям ОУН в єдину структуру ОУН—УПА. Політичною надбудовою УПА була Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) — організація, покликана здійснювати керівництво національно-визвольним рухом в Україні. УГВР очолювали Р. Шухевич, В. Кук, М. Лебедь, Ю. Липа та інші. УГВР прийняла низку законодавчих актів — «Устрій», «Платформа», «Універсал», але основну увагу зосереджувала на підготовці бойових дій.

На завершальному етапі Другої світової війни керівництво ОУН—УПА вело активну підготовку до боротьби з радянськими військами. У 1945—1946 рр. УПА (кількість 20—25 тис. вояків) взяла під контроль значні території Західної України. Після завершення бойових дій в Європі проти УПА були кинуті війська МВС—МДБ. Величезні райони на території Волині та в передгір'ях Карпат блокувалися і прочісувалися. Усіх, хто хоч якоюсь мірою був пов'язаний з опором, знищували або відправляли в Сибір.

Зазнавши великих втрат, УПА здійснювало рейди, щоб прорватися у Західну Німеччину та Австрію. Ті, що не могли прорватися, розділилися на невеликі групи, здійснюючи напади на активістів радянської влади, знищуючи колгоспи, МТС та інші господарчі об'єкти. Пропаганда, жорстокість та підступність радянських каральних органів, а також ефективні соціально-економічні зміни та поширення колективізації зробили неможливим продовження опору. У березні 1950 р. в сутичці під Львовом загинув командир УПА Р. Шухевич (генерал Тарас Чупринка). Його наступник В. Кук вже не міг координувати дії розрізнених загонів, які в основному вели боротьбу за виживання. Невеликі загони діяли до середини 1950-х рр. Повідомлення про викриття окремих військових груп траплялися і на початку 1960-х рр. Зрештою рух Опору поступово згасає. Сильного удару націоналістичному руху було завдано після вбивства агентом КДБ у Мюнхені Л. Ребета (1957) і С. Бандери (1959). 170 тис. членів ОУН—УПА було засуджено й відправлено до таборів. Проте і в таборах повстанці не припиняли боротьбу. Вони ставали одними з головних організаторів хвилі повстань і бунтів, що прокотилися таборами ГУЛАГу в 1946—1955 рр., а також припинили в таборах терор карних злочинців проти «політичних».